

УДК 39:904(477.64)«159/17»(045)

КОМПЛЕКС ДРІБНОЇ КУЛЬТОВОЇ ПЛАСТИКИ З ТЕРИТОРІЇ
КОЛИШЬОГО СЕЛА КАРАБІНІВКА ПАВЛОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Віктор Векленко,
директор Громадського
історико-етнографічного
ставрографічного Музею Хреста
Олександра Ромашко,
к.і.н., доцент кафедри історії України
Дніпровського національного
університету ім. О. Гончара

До наукового обігу вводяться і аналізується комплекс дрібної культової пластики козацької та посткозацької доби з території колишнього села Карабінівка Павлоградського району Дніпропетровської області з фондів Громадського історико-етнографічного ставрографічного Музею Хреста.

Ключові слова: Карабінівка, натільні хрести, українська традиція, запорозька традиція, предмети особистого благочестя, Громадський історико-етнографічний ставрографічний Музей Хреста.

A complex of small cult plastic of the Cossack and post-Cossack era from the territory of the former Karabinivka, Pavlorad DistrRICT, Dnipropetrovsk Region, from the funds of the Public Historical-Ethnographic Stavrographic Museum of the Cross are introduced into scientific circulation and analyzed.

Key words: Karabinivka, body crosses, Ukrainian tradition, Zaporizhzhya tradition, subjects of personal piety, Public historical-ethnographic Stavrographic Museum of the Cross.

Регіональна історія є надзвичайно важливим чинником розуміння загальних етноісторичних процесів, до яких із великою часткою вірогідності

може бути віднесено й залюднення тих чи інших земель. Цікавими є питання процесів заселення території Вольностей Війська Запорозького низового, зокрема – Самарської паланки, яка за часів Нової Січі вважалася найбільш заселеною, проте і цей період, і давніші часи цього регіону рясніють «білими плямами», зокрема, це стосується локалізації хуторів та зимівників. Неодноразово зазначалося, що ґрунтовне заселення Присамар'я відбулося вже після будівництва низки потужних укріплень по Самарі й, в першу чергу, Новобогородицької та Новосергіївської фортеці. Можливо, до цього кола слід додати і, власне, паланкове місто, а також укріплену військову слободу Кочережки. Тобто, на кінець XVII ст. правий берег р. Самара, в середній та нижній течії, був прикритий від татарських нападів. Крім того, слід мати на увазі й природну захищеність частини лівого берегу, зокрема – так званий «присамарський кут», «самарська товща» (проте наявні джерела утруднюють відповіді на ці питання).

Зазначимо, що і друга половина XVII ст., і більша частина XVIII ст. не мають чіткої фіксації козацьких поселень в регіоні, лише в 1750-х рр. з'являються деякі згадки про зимівники, зокрема – на самарському лівобережжі в гирлі р. Вовча тощо [25]. І незважаючи на те, що наприкінці 1680-х рр. існувала та ж військова слобода Кочережки [22], на правому березі річки, в межах 10 км від неї села Лиманське та Карабінівка з'являються вже нібито після ліквідації Січі [32]. Тому необхідно розглянути деякі аспекти історії с. Карабінівка та ставрографічні знахідки звідти.

Неподалік від траси Дніпро – Павлоград, на території Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл., на берегах майже всохлої річки Березнегуватка розташоване невелике село Карабінівка. Історія цих земель, фактично є «білою плямою». Так, у «Вікіпедії», наприклад, вказується дата заснування населеного пункту 1776 р., а також наводяться такі дані: «Історичні документи засвідчують, що в 1776 році царський уряд за правління Катерини II (1776–1798 рр.) наділяли землею сановників царського

Двору. Серед «нагороджених» був і царський радник Карабіннов, який одержав понад 17060 десятин землі, у тому числі землю де знаходиться село. При заселенні цієї землі було вирішено назвати цих перших поселенців карабінівцями, а село почало носити назву Карабінівка. Після скасування кріпацтва Мізко Микола Дмитрович, письменник та перекладач, власник маєтності у Карабінівці, виявляє невластиву тогочасним дворянству порядність – віддав безкоштовно селянам узаконені земельні наділи та садибну землю з будовами, окрім того своїм коштом облаштував для дітей сільську школу» [31].

Феодосій (Макаревський) наводить більш розлогу версію ранньої історії села. Названий автор також пов'язує її з постаттю надвірного радника Михайла Івановича Карабіна, але часом заснування вказує 1778 р. і поєднує з іншим населеним пунктом – Роздорами, де Карабін нібито заснував одразу два села поруч – Карабінівку та Роздори [27, с. 671]. Але слід розуміти, що заселити одразу два населених пункти в ті часи через брак людських ресурсів було майже неможливо, незважаючи на те, що Макаревський вказує на існування в тих місцях із 1750-х рр. чисельних запорозьких хуторів і зимівників. І нібито фіксація в 1782 р. населення в Карабінівці – 226 чоловіків і 165 жінок, а в Роздорах – 29 чоловіків і 11 жінок [27, с. 671] може свідчити про певну плутанину із топонімами, оскільки відстань між сучасними Роздорами та Карабінівкою складає понад 30 км. Крім того, в офіційній Довідковій книзі Катеринославської єпархії за 1908 р. у с. Роздори вказується Свято-Георгіївська церква, споруджена коштами надвірного радника Павлова у 1866 р. [26, с. 808], а не у 1796 р., як про це пише Макаревський [27, с. 672]. Тобто це питання потребує додаткового вивчення. Та ж Довідкова книга Катеринославської єпархії повідомляє, що в селі Карабінівка кам'яна церква збудована у 1825 р. в ім'я Святої Трійці ретельністю дійсного статського радника Дмитра Тимофійовича Мізка, а на 1908 р. в селі мешкало 957 чоловіків і 916 жінок [26, с. 612].

Картографічні матеріали не менш цікаві. Карта 1750-го р. [21] показує велику кількість козацьких зимівників у середній течії р. Самара переважно на правому високому березі біля річки. Лівий же берег, аж до впадіння в Самару Терси, місцями доволі заболочена місцевість (особливо навесні), фактично – це Товща Самарська, лісові угіддя Війська Запорозького низового. Атлас Катеринославського намісництва 1795 р. [1, с. 8–9] чи не вперше показує Карабінівку на карті (Рис. 1). Вона позначена як «д» (тобто – «деревня»), розташована на самарському лівобережжі на першій надзаплавній терасі над озером Крутеньким або Круп'янкою (?), яке на 1820 рр. вже не існувало через заболочування. Достатньо інформативними також є Плани Генерального межування [23]. Зокрема, озера вже немає (Рис. 2), а населений пункт позначений як «сельцо» – тобто невелике сільське поселення з поміщицькою садибою, тобто на той час інформація щодо церкви відсутня. Мало того, відомий дніпровський дослідник А. Костюк зробив накладання планів межування на Google карту і виявилось, що сучасне село змінило свою локалізацію відносно давнього поселення на 4 км на захід (Рис. 3). Вважаємо, що скоріш за все це відбулося вже у ХХ ст., а заснування села відбулося в 2 км від узбережжя оз. Солоний Лиман. Нещодавно анонсовано нове припущення завдяки моделюванню карт 1927 і 1935 рр., здійснене Є. Модавановим (Рис. 4). Йдеться про те, що населений пункт припинив своє існування через Голодомор і від нього лишилися хутори Ново-Троїцький і Веселий, а решта вцілілого населення перебралася на нове місце. Цікаво, що і зараз, на свіжій оранці, на території близько 0,6 кв. км, фіксуються контури давніх садиб (Рис. 5), що на початку 2000 рр. зацікавлювало різного роду пошуковців із металодетекторами. Археологічні дослідження на зазначеній території не здійснювалися, декілька попередніх археологічних розвідок виконані співробітниками Дніпропетровського обласного центру охорони історико-культурних цінностей [28; 29].

Завдяки знахідкам дніпровських краєзнавців О.М. Шульги і О.Г. Ярового [11, с. 65] почали поповнюватися колекції майбутнього Громадського історико-етнографічного ставрографічного Музею Хреста і на сьогодні комплекс культових знахідок із території колишнього с. Карабінівка нараховує 49 примірників (без врахування дукачів й інших підвісок), які розглядаються у даній публікації. Також до розгляду долучено один хрест із дніпровського приватного зібрання і ще один, знайдений співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Д.Г. Філімоновим, переданим до фондів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Ставрометрія та додаткова інформацію по переважній більшості знахідок виведені в окремі таблиці.

Найдавнішими є московитські хрести [4], характерною рисою яких є заповнення зовнішніх кутів середохрестя. У колекції представлено чотири знахідки – цілий екземпляр (Рис. 6:1; 7:1), два – із втраченими нижніми лопатями (Рис. 6:2,3; 7:2, 3), а також – нижньою лопаттю хреста (Рис. 6:4; 7:4). Перші два вироби дуже схожі і за зовнішніми формами, і за внутрішнім наповненням: в центральній частині восьмикінцевий хрест на Голгофі із списом і тростиною обабіч, вгорі написи під титлами **ЦРЬ СВЫ** (цар слави), по кінцях рамен так само під титлами **ІС ХС** (Ісус Христос), внизу (на цілому зразку) – аббревіатура **МЛРБ**; під раменами внутрішнього хреста – **ні к т ка** (тобто: ника – перепожець, к – копіє, т – тростина). Зовнішні кути середохрестя заповнені кульками на волютах, самі кульки дещо відмінних обрисів, ширина тільників неоднакова, як і відтінки емалей, що свідчить про відливання у різних формах, а можливо – і в різних майстернях. Обидва екземпляри повністю аналогічні хрестам Новобогородицької фортеці [11, с. 26–42]. Третя знахідка із цатою у середохресті на внутрішньому восьмикінцевому хресті, написи читаються тільки у медальйонах на кінцях рамен (**ІС ХС**), зовнішні кути середохрестя заповнені кульками на дугах,

близькі аналогії, як і наступному виробу, знаходимо у матеріалах Новобогородицької фортеці [11, с. 26–42]. Закінчення лопатей закруглені цибулеподібні, як і у четвертій знахідці. У останнього хрестика (нижня лопать) внутрішній восьмикінцевий хрест стоїть на Голгофі, кульки заповнень зовнішніх кутів середохрестя кріпилися до основної конструкції за допомогою волют. За аналогіями з Новобогородицької фортеці такі хрести датуються XVII ст., із врахуванням швидкості розповсюдження зразків від центру до периферії на території Московії [20] термін їх побутування у вжитку може бути розширеним до середини і навіть (з меншою вірогідністю) – до кінця XVIII ст. [17]. У такому випадку постає питання щодо необхідності пошуку джерел, які б свідчили про перебування московитів на цій території у зазначений період. Серед можливих претендентів – московитські сторожі 1640 рр. [2; 30], шлях яких пролягав через Нижнє Присамар'я, середню течію Вовчої і, до річі, приблизно через територію, на якій розташоване село (Рис. 8). Також присутність московитів пов'язана з проектуванням у 1749 р. Нової Дніпровської лінії, яка мала пролягти по лівобережному Середньому Присамар'ю (Рис. 9), а її фортеці планувалися біля річок Терса, Чаплинка, Бик (Рис. 10) [24]. Ще одне припущення, висловлено Д.Г. Філімоновим, полягає у фактах масового дезертирства солдатів із імператорської армії за часів Нової Січі, що має підтвердження в чисельних документах Архіву Коша [28].

Дещо подібна ситуація і з українськими культовими виробами. Маємо 6 чоловічих (Рис. 6:5–9; 7:5–10) хрестиків, з яких один (Рис. 6:10) – знайдений Д.Г. Філімоновим і переданий ним до фондів ДНІМ ім. Д.І. Яворницького, а також один жіночий (Рис. 6:10; 7:11). Жіночі хрестики відрізняються від чоловічих додатковим бароковим оздобленням і датуються переважно періодом кінця XVII–XIX ст., тоді як чоловічі – XVII–XIX ст. Незважаючи на те, що ця тема розглядалася в окремому дослідженні [10], звернемо увагу на те, що на чоловічих хрестах на лицевому боці частіше

розміщено дещо рідший варіант напису, реконструкцію якого наводимо нижче. Вгорі: **Ц** (Цар) **С** (Слави) **ІС** (Ісус) **ХС** (Христос) **С** (син) **Б** (Божий). На лівому рамені: **РАСПЯТ**; **ІС** (Ісус), **КОП** (копіє, спис). На правому, симетрично: **БЫСТЬ**; **ТРОСТ** (тростина), **ХС** (Христос). Так само і щодо зворотного боку, у даному випадку частіше маємо варіант Ісусової молитви: **ГД ІС / ХРТЕ / СЫНЕ / БЖІЙ / БЛАГОСЛОВИ И О / СВЕТИ И СОХРАНИ МЯ / СИЛО / Ю КРЕ / СТА Ж / ИВОН / ОСНА / ГО ТИ**. На жіночому хресті написи на зворотному боці не читаються, а на лицевому боці на лівому рамені – **ІС СНЪ**, на правому – **ХС БЖІЙ**; крім того, на нижній лопаті між списом, внутрішнім хрестом і тростиною – літери **Н И К А** (чітко читаються перша і остання). Таким чином зазначені вироби хронологічно можуть співпадати і з населенням, власне, Карабінівки, і з козацькими мешканцями хуторів і зимівників на цих місцях, що має опосередковане підтвердження у знахідках з Новобогородицької фортеці-Старосамарського ретраншементу [11, с. 46–52].

Дещо подібна ситуація і з хрестиками, котрі, зазвичай, співвідносяться із XVIII ст. (Рис. 6:11–17; 7:12, 13; 11:1–7; 14:19). З восьми литих бронзових знахідок 5 – пласкорельєфні, 2 – високорельєфні (Рис. 6:11–13); 1 – прямий «латинський» (Рис. 6:13; 7:12) двобічний, 2 – із закругленими закінченнями (Рис. 6:14; 7:13; 11:1; 14:19) однобічний, решта – двобічні із лінійними розширеннями лопатей, причому дві знахідки мають кутові закінчення рамен і нижньої лопаті (Рис. 6:16, 17; 11:5, 6). Фактично, всі вони, за винятком тільників із закругленими лопатями, належать до однієї хронологічної групи, яка у зазначеному регіоні співпадає із заснуванням Усть-Самарської фортеці [15], відродженні Новобогородицької фортеці під іменем Старосамарського ретраншементу [11, с. 53–60], мініховським походом на Крим, проектуванню Нової Дніпровської лінії тощо. У деяких сучасних російських дослідженнях їх навіть можуть відносити до давніших часів, ми вважаємо їх належними до московитських зразків, тож не виключено, що вони могли використовуватися

гіпотетичними «відставними солдатами», яких деякі джерела називають разом із козаками першими поселенцями Карабінівки, Лиманського і Знаменівки [32], але ця теза потребує додаткового вивчення.

Період другої половини XVIII–XIX ст. представлений істотною кількістю українських жіночих хрестиків, які більшою мірою можуть вважатися вже зразками національного декоративно-прикладного мистецтва, бо приблизно з середини XVIII ст. на українських землях відбувається сплеск виробів місцевих хресторобних майстерень [8], які вирізняються самобутніми рисами. Певною мірою значна частина таких ареалів вже визначена, але ще лишається значна кількість різновидів хрестів, котрі вирізняються поліфункціональністю – виступають в якості елементу свідчення належності до того чи іншого різновиду християнської релігії, в якості оберегу або ж прикраси.

Перша категорія таких виробів являє собою невеликі за розмірами литі двобічні хрестики (?), у яких однакові зображення на обох боках [3], а на деяких зразках присутнє і нижнє вушко, яке могло слугувати для з'єднання низок намиста; іноді воно не пролите, а іноді – з діючим або втраченим нижнім вушком. У нашому зібранні п'ять знахідок (Рис. 6:18–22; 11:7–11). Перша з них (Рис. 6:21; 11:7) має звуження лопатей та промінці у зовнішніх кутах середохрестя, внутрішній хрест – прямий «латинський» із колом у середохресті; на одному боці у колі два серця, на іншому – птах, що летить донизу. Ще три предмети близькі за внутрішніми композиціями – у них внутрішній прямий «латинський» хрест із рівнокінцевими «грецькими» по кінцях лопатей; але два з них мають закруглені лопаті (Рис. 6:18, 19; 11:8, 9), а третій – прямі (Рис. 6:20; 11:10) і на його нижній лопаті знаходиться непролите вушко для підвішування. Останній (Рис. 6:21; 11:11), фрагментований, із внутрішнім прямим чотирикінцевим хрестом та крапчастими або лінійними перетинками між ним та хрестом «зовнішнім».

Взагалі, все це може бути певною мірою наслідуванням європейських зразків [11, с. 61, 62, 63–67].

Друга категорія – хрести або хрестоподібні підвіски зі скляними вставками [9]. Вважаємо, що вони є певним запозиченням або наслідуванням хрестів із архієрейського вбрання, зокрема – з митри. Скло шліфувалося або огранювалося, підганялося під розмір касти, в яку вставлялося з обжиманням краями. Основа відливалася з мідних сплавів, вушко розташовувалося іззаду; зазвичай загальна форма – прямий «латинський» хрест, іноді – горизонтальні і верхня лопаті, замість нижньої була підвіска. У нашому випадку маємо три знахідки: перша (Рис. 6:23; 11:12) – просто основа із втраченими скельцями та більшої частини нижньої лопаті, друга (Рис. 6:24; 11:13) – із вставками з білого матового скла, втратою вставки на верхній лопаті та половини лопаті нижньої, третя (Рис. 6:24; 11:14) – ціла із вставками синього кольору. Датування як і у попередньої категорії – друга половина XVIII–XIX ст.

У середні – наприкінці XVIII ст., ймовірно, на тільниках знову з'являється постать Розіп'ятого Господа. І у зазначений регіон, можливо під впливом московитської або слобожанської традиції, починають з'являтися вироби з такою характерною особливістю. Свідченням цього є хрестик (Рис. 6:26; 12:2) із цибулеподібними закінченнями лопатей та променями у зовнішніх кутах середохрестя; він фрагментований – втрачена частина нижньої лопаті. Не менш цікавими є знахідки із мушлеподібними закінченнями лопатей, цей різновид представлений трьома експонатами: двома предметами із втраченими верхніми лопатями (Рис. 11:15, 16; 14:1, 2) та фрагментом – частиною верхньої лопаті з вушком (Рис. 12:1; 14:3). Слід зазначити, що зазвичай такі хрести однобічні, але іноді зустрічаються і двобічні (Рис. 11:15; 14:2) із рослинним декором на зворотному боці. Вищерозглянуті хрести були у вжитку, скоріш за все, до кінця XIX ст. та використовувалися в якості нагрудних або частин хрестових намист і могли

надійти як із земель колишньої Гетьманщини, так і Слобожанщини [6; 18; 19].

Вже XIX ст. можуть бути позначені литі хрести із Розп'яттям та лінійними розширеннями лопатей (Рис. 12:3, 4; 14:4, 5). Вони відносяться до так званих хрестів запорозької традиції [5; 6; 18; 19] і є прикладом як взаємопроникнення регіональних культур, так і слобожанських впливів на колишні запорозькі землі.

Проте справжньою перлиною серед знахідок із території колишнього села Карабинівка є комплекс запорозьких хрестів. Зібраний за допомогою пошуковців, разом із артефактами з Новобогородицької фортеці – Старосамарського ретраншементу [11, с. 63, 66] та Ігреньського п-ву [15], він став базовим для визначення категорії запорозьких хрестів [12; 13; 14], а також похідних від них різновидів предметів особистого благочестя [5]. Основою для визначення слугували обриси культових виробів, техніки виготовлення та стилістика зображень. Комплекс складається з 12 знахідок – 11 належать до фондів Музею Хреста, одна походить з дніпровського приватного зібрання. Цінність його полягає у великій кількості предметів із території одного населеного пункту, бо в музейній фондозбірні присутні істотні комплекси запорозьких хрестів із території району чи області, проте жоден і них не в змозі репрезентувати село чи місто в таких обсягах. Крім того, потужне розмаїття форм й особливостей карбування дозволяє спостерігати динаміку змін впродовж, щонайменше, століття.

Найдавнішими, за аналогіями з Старої Самари, можуть вважатися три знахідки. Перша з них (Рис. 12:6; 14:6) найнаближеніша до відомого архетипу [11, с. 64] – тут і внутрішній чотирикінцевий хрест, і «сяйво» на верхній лопаті, і ґратчасте карбування на нижній, дуже подібні написи по кінцях рамен, і загальна форма виробу. Дуже подібна і друга (Рис. 12:5; 14:7), але вже фіксуються відмінності – дещо простіша форма, внутрішній хрест карбований «зубчиком», а не лінією, а внутрішні кути середохрестя

прикрашені додатковим карбуванням; втрачена нижня лопать не дозволяє в повній мірі встановити решту тотожностей або розбіжностей. У обох по кінцях рамен написи під титлами **ІС ХС**. Третя, котра походить з приватного дніпровського зібрання (Рис. 12:6), серед інших відмінностей, має на нижній лопаті зображення Адамової голови на боці з перехрещеними під нею кістками, над якою позначено трипагорбову Голгофу; крім того, на кінцях рамен написи **ІИС ХРС**. Умовне датування цих трьох хрестів – друга половина XVIII – початок XIX ст.

Можливо дещо пізнішим часом, кінцем XVIII – початком XIX ст., датуються три інші знахідки із трійчато/тризубими закінченнями лопатей. Перша (Рис. 12:8; 14:9) має отвір на верхній лопаті (свідчення вторинного використання після втрати вушка) і саяво, а на нижній – 7 зірочок або квіточок в обрамленні коротких хвилястих ліній; на кінцях лопатей – написи під титлами **ІНС ХРС**; внутрішній хрест – прямий «латинський», карбований широкою лінією, із додатковими прокресленнями у кутах середохрестя. Друга (Рис. 12:9; 14:8) такої ж форми і з такими ж написами, але в нижній частині нижньої лопаті вміщено Адамову голову, двопагорбову Голгофу, на якій стоїть карбований «зубчиком» прямий «латинський» хрест із заповненням середохрестя у вигляді трьох рисок-променів у кожному секторі; додатково по периметру зовнішній хрест обмежено лініями. Третя (Рис. 12:10; 14:10) – доволі рідкісна, із литою основою, такої ж форми, як і у попередніх, внутрішнім хрестом із промінчиками у кутах середохрестя і написами по кінцях рамен **ІС ХС**; дуже схожий хрестик у фондах Музею Хреста походить з околиць смт. Китайгород колишнього Царичанського р-ну Дніпропетровської обл. [7].

Решта знахідок цієї категорії в кількості 6 примірників – без будь-яких написів, всі вони, скоріш за все, були виготовлені вже у XIX, а можливо і на початку XX ст. [12]. За великим рахунком їх можна поділити за способом декорування на три підгрупи або розділи: з геометричним (кутовим)

штампом, з рослинним штампом і комбіновані варіанти. Прикладом комбінованого декору може слугувати хрестик (Рис. 13:1; 14:11) із восьмипелюстковими квіточками по кінцях рамен і нижньої лопаті, внутрішнім хрестом, карбованим маленькими ромбами та з перехрещеннями у середохресті та на нижній лопаті. Меншою мірою до таких можна віднести і хрестик (Рис. 13:3; 14:14) з шестипелюстковою квіткою у середохресті та кутовими штампами (кутом ззовні) на кінцях лопаті.

Знахідок із кутовими штампами дві. Перша – із внутрішнім прямим «латинським» хрестом, карбованим «зубчиком» і штампами назовні на кінцях рамен і нижній лопаті. Друга – (Рис. 13:4; 14:12) з таким же спрямуванням кутових штампів на кінцях всіх лопатей і внутрішнім хрестом, карбованим прямокутниками; яскраво виділяється асиметрія і зовнішньої форми, і внутрішнього хреста, що свідчить про дійсну кустарність виготовлення, можливо – мешканця села. Із штампами на кінцях лопатей у вигляді квіточок також дві знахідки. На першій (Рис. 13:5; 14:15) вони шестипелюсткові, на другій (Рис. 13:6; 14:16) – п'ятипелюсткові. Причому помітні відмінності і у штампах, і в карбуванні внутрішнього хреста, що свідчить про різні кустарні майстерні. Також маємо зазначити, що у всіх запорозьких хрестів є ще одна характерна особливість – вони мали зсувне припаяне вушко, через що виникає припущення, виголошене М.М. Горішнім, про ймовірність використання їх в якості нагрудних хрестів, бо постійний контакт із тілом, впливи людського поту негативно впливають на припої, тобто виникає загроза швидкої втрати вушка через роз'їдання потом місць припаювання.

Завершує розгляд хрестів кілька латунних штампованих виробів другої половини XIX – початку XX ст. Їх, як не дивно, дуже небагато. Маємо один однобічний тільник (Рис. 13:7; 14:18) запорозької традиції (коли наслідується той чи інший варіант форми запорозького хреста) [5; 12; 16], де на лицевому боці вибитий рівнокінцевий хрест у вигляді чотирипелюсткової квітки. Крім

нього – два прямих «латинських» хрести (Рис. 13:8, 9; 14:20, 21) із Розп'яттям: вони дуже схожі, але не однакові, тобто походять не з однієї форми; на зворотному боці читаються окремі слова з молитви «Да воскреснет Бог».

Проте темою хрестів розгляд предметів особистого благочестя з території села не обмежується. Серед інших знахідок заслуговують на увагу й інші культові вироби. Перш за все – це краплеподібна або щитоподібна підвіска (Рис. 13:10; 14:17) із Голгофським восьмикінцевим хрестом зі списом і тростиною і текстом молитви «Да воскреснет Бог» (псалом 67): вона датується XVIII–XIX ст. Також цікавою є ліва стулка складня XVIII–XIX ст. (Рис. 13:11; 14:22), де попарно розміщені архангел Михаїл і апостол Петро, святитель Василь Великий і великомученик святий Георгій, святителі Іоан Златоуст і Петро. Третьою є пошкоджена міднолита іконка XIX ст. із зображенням Янгола-охоронця (втрачено), Саватія і Зосими Соловецьких (Рис. 13:12; 14:23).

На превеликий жаль, через істотну кількість різного роду пошуковців, на території колишнього села багато знахідок залишилося поза можливостями наукового опрацювання. Проте, навіть наявних предметів досить для розуміння детальнішого вивчення численних аспектів регіональної історії, зокрема – питань залюднення земель Війська Запорозького низового бодай часів Нової Січі. Ми маємо ситуацію, коли село Карабінівка засноване нібито у 1776 році, проте чисельні ставрографічні матеріали показують, що життєдіяльність на цих землях розпочалася набагато раніше, мало того – за всіма документами на цій території були відсутніми старообрядці, яким можна було б приписати московитські хрестики другої половини XVII – першої половини XVIII ст. Більше за те, унікальний комплекс запорозьких хрестів, особливо – його давніша частина, вказують на реальну можливість заснування населеного пункту на місці великого козацького зимівника або ж на перебування серед його засновників

колишніх запорозьких козаків чи пікінерів, зокрема – Донецького (пізніше – Катеринославського, пізніше – Павлоградського легкокіннотного).

Таким чином предмети особистого благочестя, знайдені на території колишнього с. Карабінівка, виступають в якості опосередкованого джерела місцевої етнічної історії, вказуючи на потужну українську компоненту етноісторичних процесів XVII–XIX ст. в Самарській паланці запорозьких Вольностей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Atlas Ekaterynoslavskoho namestnychestva, sostoishcheho yz chetyrnadtsaty uezdov: ostavshyhsia za otkrytyem Voznesenskoho dvenadtsaty y dvukh uezdov, prysoedynennykh ot Kyevskoho namestnychestva. Sochyneno po otkrytyy Voznesenskoho namestnychestva v Ekaterynoslave, maia 1795 hoda. RDVIA, f. VUA, op. 16, spr. 20772, ch. 1. Ark. 8–9.

2. Beliaev Y.D. O storozhevoi, stanychnoi y polevoi sluzhbe na Polskoi Ukraine Moskovskoho hosudarstva, do tsaria Alekseia Mykhailovycha M., 1846. 86 s.

3. Veklenko V. Do pytannia vyznachennia deiakykh riznovydiv ukrainskykh khrestopodibnykh prykras XVIII–IX st. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. statei*. K., 2020. Vyp. 29. S. 120–131.

4. Veklenko V., Marina Z., Romashko O. Do pytannia pro vyznachennia ta identyfikatsiiu moskovytskykh natilnykh khrestiv XVII st. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. statei*. Nizhyn., 2021. Vyp. 30. S. 152–161.

5. Veklenko V., Salukha M. Do pytannia pro transformatsiiu zaporozkykh natilnykh khrestiv. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. statei*. K., 2018. Vyp. 27. S. 71–79.

6. Veklenko V., Marina Z. Narys ukrainskoi stavrohratii Kharkivshchyny. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. statei*. K., 2019. Vyp. 28. S. 148–158.

7. Veklenko V., Marina Z., Romashko O. Stavrohrافichni materialy z prykordonnia Zaporizhzhia ta Hetmanshchyny v fondakh Hromadskoho istoryko-etnohrافichnoho stavrohrافichnoho Muzeiu Khresta. *INSULA*. 2023. № 6. *Materialy XI naukovopraktychnoi konferentsii «Istoriia zaporozkoho kozatstva v pam'iatkakh ta muzeinii praktytsi»*. Zaporizhzhia, 2023. URL: <https://insula.in.ua/publish/insula-2023-6-materialy-khi-naukovopraktychnoi-konferentsii-istoriia-zaporozkoho-kozatstva-v-pam-iatkakh-ta-muzeinii-praktytsi>. (дата звернення: 28.09.2024 р.).

8. Veklenko V. Ukrainska etnika rehionalnoi stavrohrافii. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. statei*. K., 2016. Vyp. 25. S. 137–142.

9. Veklenko V., Marina Z. Ukrainski zhinochi khrestopodibni prykrasy XVIII–XIX st. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. statei*. K., 2020. Vyp. 29. S. 110–120.

10. Veklenko V., Marina Z. Ukrainski natilni cholovichy i zhinochi i zhinochi khresty XVII–XIX st.: do pytannia pro vyznachennia ta rozpovsiudzhennia. URL: *INSULA*. <https://insula.com.ua/publish/45961/>. (дата звернення: 28.09.2024 р.).

11. Veklenko V.A. Natelnye kresty Samary–Bohorodytskoi kreposty: monohrafiia. D.: Yzd-vo DNU, 2010. 216 s.

12. Veklenko V.O., Fisun V.A. Do pytannia pro identyfikatsiiu, systematyzatsiiu i transformatsiiu zaporozkykh khrestiv. *Svichado Prydniprov'ia. Kraieznavchyi almanakh: zbirnyk kraieznavchykh ta naukovykh prats*. Horishni Plavni, 2021. S. 52–95.

13. Veklenko V.O. Zaporozki natilni khresty XVIII st. z terytorii Srednoho Prysamar'ia. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. st.* K., 2009. Vyp. 18. S. 100–107.

14. Veklenko V.O. Znakhidky ukrainskykh natilnykh khrestiv u Serednomu ta Nyzhnomu Prysamar'i. *Sichoslavskyi almanakh. Zb. nauk. prats. D.*, 2008. Vyp. 3. S. 87–94.

15. Veklenko V.O., Nesprava M.V. Natilni khresty Ihreni. *Zapovidna Khortytsia: Zbirka naukovykh prats.* Zaporizhzhia: Kruhozir, 2016. S. 196–200, 310.

16. Veklenko V.O., Romashko O.V. Nasliduvannia zaporozkoi tradytsii: sribni ta latunni shtampovani khresty. Svichado Prydniprov'ia. *Kraieznavchyi almanakh: zbirnyk kraieznavchykh ta naukovykh prats.* Horishni Plavni, 2024. [V drutsi].

17. Veklenko V.O., Marina Z.P., Romashko O.V. Stvorennia ta rozvytok ukrainskoi khrestolohii : filosofskyi poshuk ta shliakhy realizatsii. *Svichado Prydniprov'ia. Kraieznavchyi almanakh: zbirnyk kraieznavchykh ta naukovykh prats.* Horishni Plavni, 2023. S. 218–245.

18. Veklenko V.O., Marina Z.P., Romashko O.V. Popередnii analiz stavrohrafichnykh znakhidok z terytorii Slobozhanshchyny. *Sumski istoryko-kraieznavchi studii. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii.* Sumy, 2020. S. 93–107.

19. Veklenko V.O. Ukrainski khresty Kharkivshchyny. *Sofiiskyi chasopys.* Vyp. 3. K., 2019. S. 144–155.

20. Horokhov S.V. Sravnytelnyi analiz retseptur splavov natelnykh krestov XVII–XIX vv. Sybyry, Povolzhia y Severo-Zapada Rossyy. *Humanytarnye issledovaniya v Vostochnoi Sybyry y na Dalnem Vostoke.* 2019. № 3. S. 39–51.

21. Dostovernaiia Landkarta mezh rek Dnepra y Donsa na rasstoianiyakh ot ustia Samary do Yziuma y Luhanskoi stanytsy, sochynennaia 1750 hodu v mae m[esia]tse.

URL:

https://papacoma.narod.ru/maps/dostovernaya_landkarta_1750.htm.

(дата

звернення: 28.09.2024 р.).

22. Milchev V. Serhiivska fortetsia (Novoserhiievskia) v s. Vilne. URL: <https://www.shukach.com/ru/node/7867>. (дата звернення: 28.09.2024 р.).

23. Plan Heneralnoho mezhuvannia Novomoskovskoho povitu Katerynoslavskoi hubernii 1821 r. URL: <https://oldmaps.dp.ua/blog/maps/plan-generalnogo-mezhuvannya-novomoskovskogo-povitu-1821-roku>. (дата звернення: 28.09.2024 р.).

24. Plan pry ustiakh rechk Byka y Malenkoho Bychka sniat 1749 hodu sentiabria 20 dnia. Krepost pod lyteroi G. RDVIA, f. 418, spr.557, ark. 1.

25. Ratanchuk V. Kozatski zymivnyky II pol. XVIII st. terytorii Serednoho Prysamaria (za pysemnymy ta kartohrafichnymy materialamy). *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: Zb. nauk. st.* Vyp. 22, ch. 2. K., 2013. S. 51–54.

26. Spravochnaia knyha Ekaterynoslavskoi eparkhyi. Ekaterynoslav: Yzdanye Ekaterynoslavskoi dukhovnoi konsystoryi, 1908. 1103 s.

27. Feodosii (Makarevskiy) Materialy dlia istoryko-statystychnoho opysu Katerynoslavskoi yeparkhii: Tserkvy ta prykhody mynuloho XVIII stolittia. D.: VAT «Dniproknyha», 2000. 1080 s.

28. Filimonov D. Poselennia XVIII st. poblyzu ozera Solonyi Lyman (za materialamy arkhеolohichnykh rozvidok Dnipropetrovskoho oblasnoho tsentru z okhorony istoryko-kulturnykh tsinnosti). *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. st.* Vyp. 18. K., 2009. S. 45–52.

29. Filimonov D. Novi znakhidky starozhytnosti XVIII st. z poselen Karabynivka ta Lymanske v Prysamari. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini: zb. nauk. st.* Vyp. 19. K., 2010. S. 95–100.

30. Chertezh horodov, storozh y stanychnykh razezdov na Stepnoi Ukrainе Moskovskoho hosudarstva. URL: https://runivers.ru/mp/maps-detail.php?ID=594140&SECTION_ID=8212. (дата звернення: 28.09.2024 р.).

31. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%>. (дата звернення: 28.09.2024 р.).

32. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BD%D0%B0%D0%BC>.
(дата звернення: 28.09.2024 р.).

Рисунок 1. Частина сторінки з Атласу Катеринославського намісництва
1795 р. (за О.В. Маловим) [1].

Рисунок 2. Частина плану Генерального межування Новомосковського повіту Катеринославської губернії 1821 р. [23].

Рисунок 3. Частина поєднання ПГМ з сучасною картою Google (за А. Костюком).

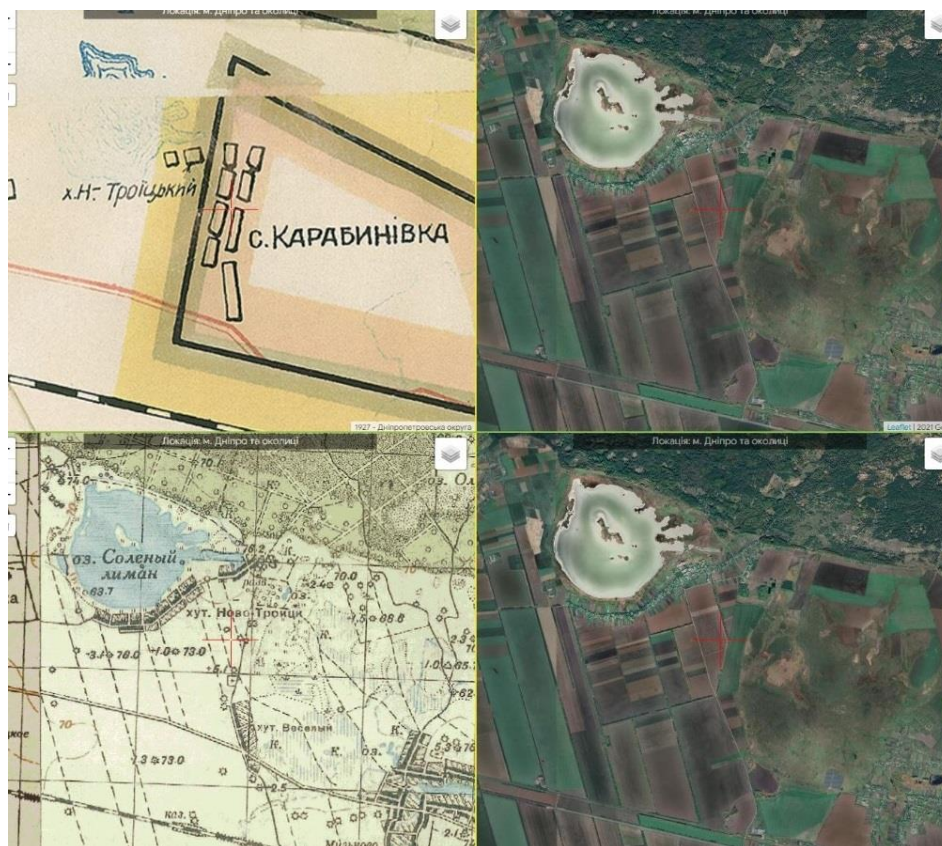

Рисунок 4. Співставлення карт 1927 і 1935 рр. з сучасною картою Google (за С. Модавановим).

Рисунок 5. Рештки с. Карабінівка на сучасній ріллі (аерофотозйомка І. Ігнат'єва).

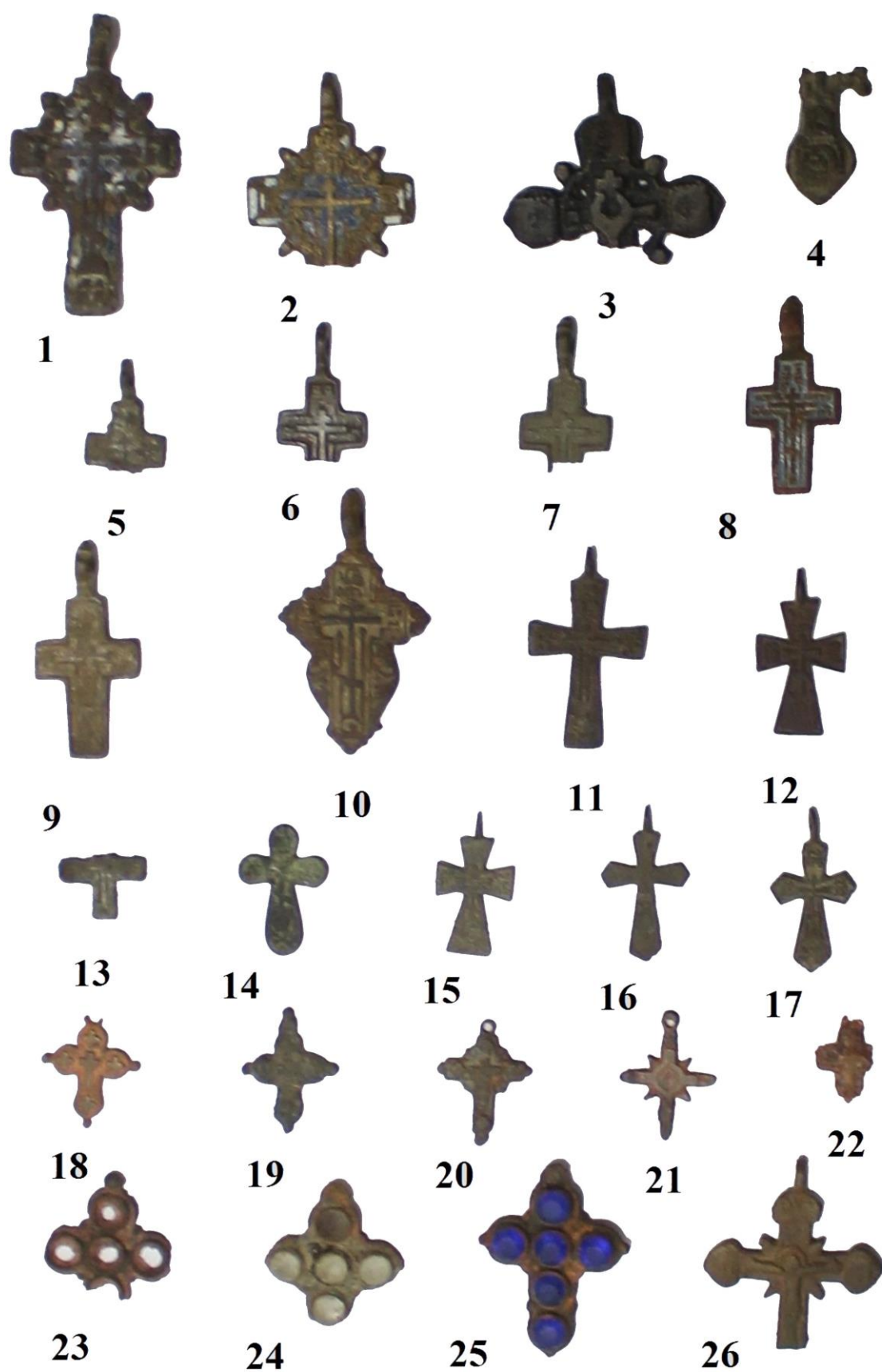

Рисунок 6. Світлини христів з фондів Музею Хреста.

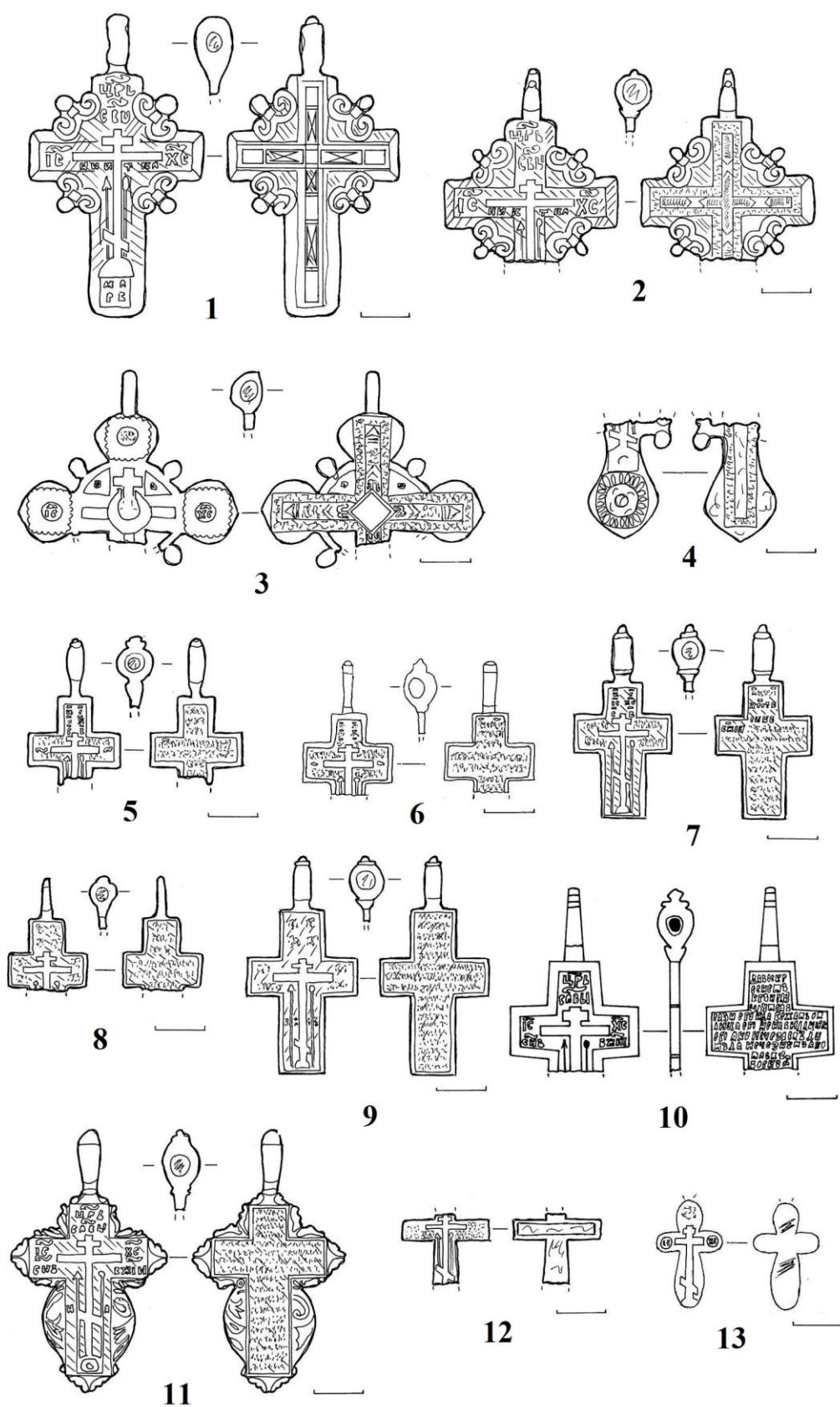
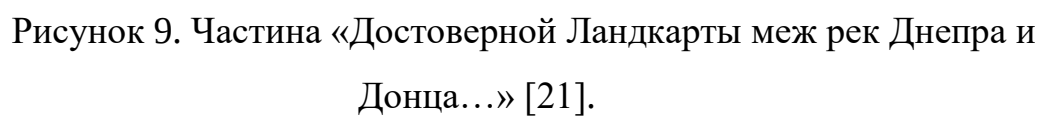
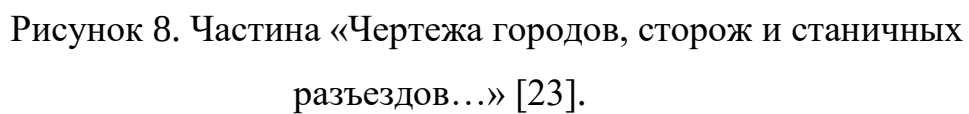

Рисунок 7. Креслення хрестів з території с. Карабінівка (1).

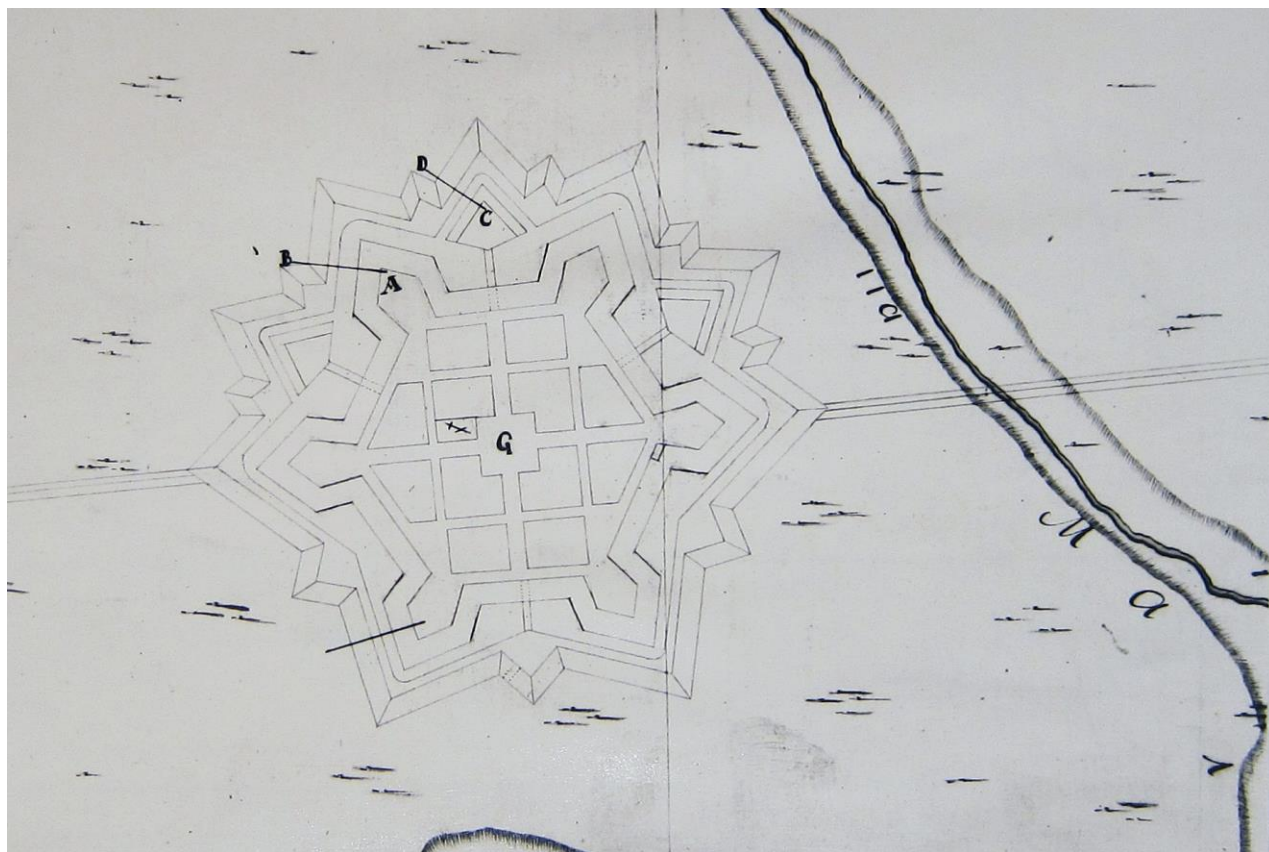

Рисунок 10. Фрагмент «Плана при устьях речек Быка и Маленького Бычка...» (за О.В. Маловим) [24].

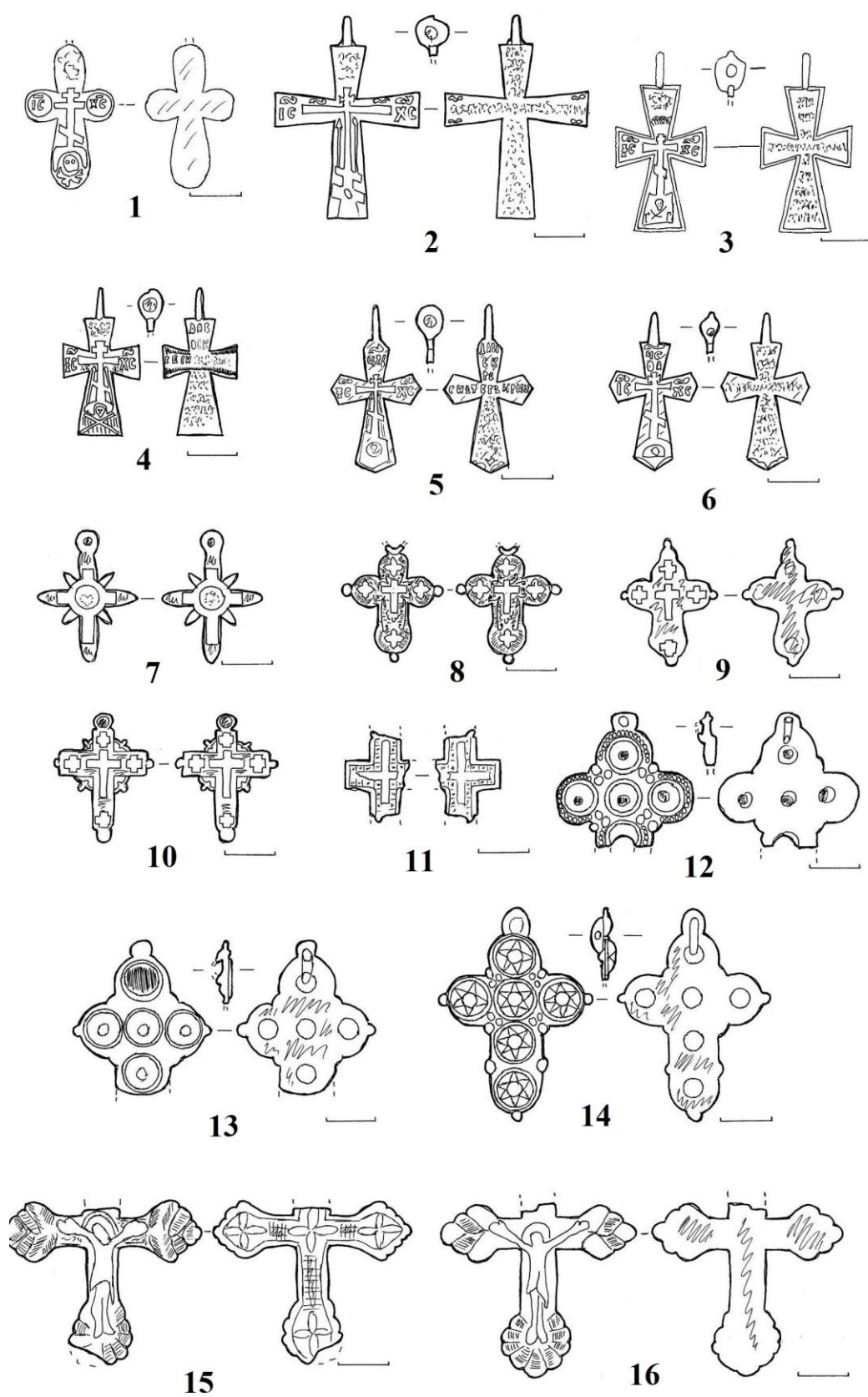

Рисунок 11. Креслення хрестів з території с. Карабінівка (2).

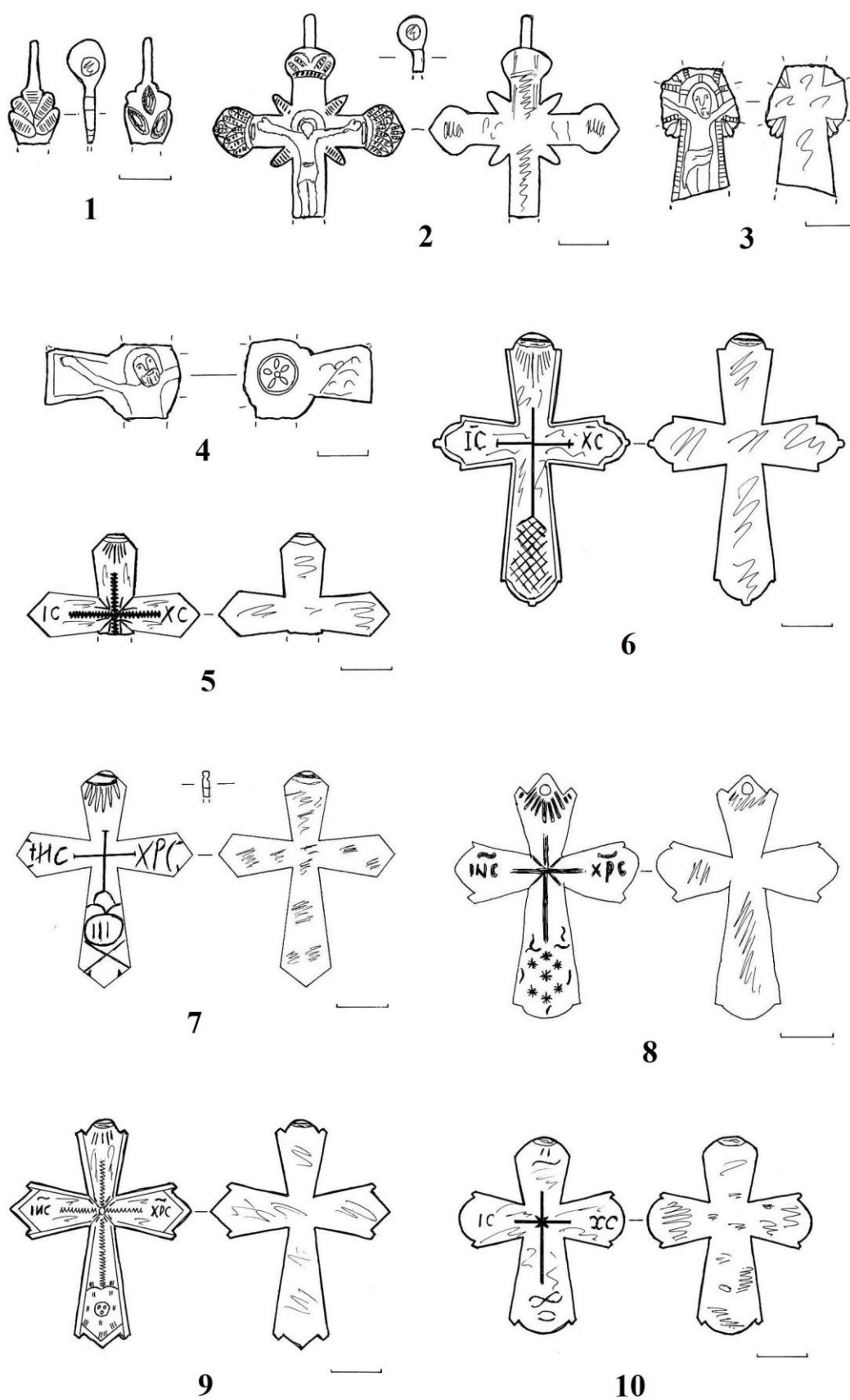

Рисунок 12. Креслення хрестів з території с. Карабінівка (3).

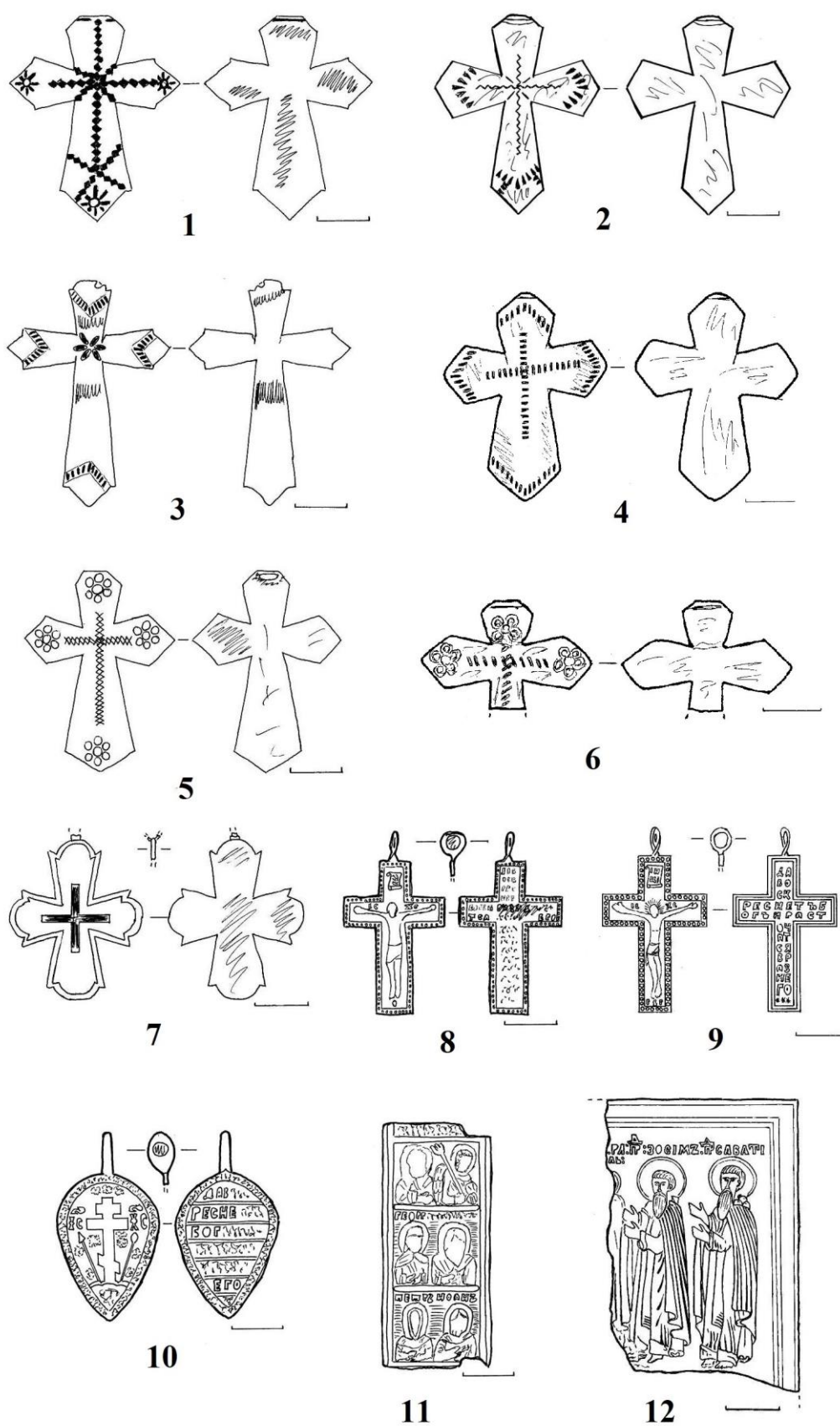

Рисунок 13. Креслення культових знахідок з території с. Карабінівка.

Рисунок 14. Світлини культових знахідок з фондів Музею Хреста.

Таблиця І ставрометрії та додаткової інформації.

№ № рис.	Матеріал, спосіб вигот.	Техніка	Датування	Розм., мм	Гор. напівб. мм	Верт. напівб. мм	Додатк. інформ.	Стан, прим.
7.1	бронза, лиття.	емал.	др. пол. XVII – п. пол. XVIII	62 х 37	11	11; 11	біла, синя ем.	Цілий
7.2	бронза, лиття.	емал.	др. пол. XVII – п. пол. XVIII	39 х 35	10	10; 11	біла, синя ем.	Фрагм .
7.3	бронза, лиття.		др. пол. XVII – п. пол. XVIII	40 х 45	6–13	7–13; 7–?		Фрагм .
7.4	бронза, лиття.		др. пол. XVII – п. пол. XVIII	25 х 17		7–15		Фрагм .
7.5	бронза, лиття.	емал.	XVII – XIX	30 х 19	7	7; 7	біла	Фрагм .
7.6	бронза, лиття.	емал.	XVII – XIX	27 х 18	8	8; 8	біла	Фрагм .
7.7	бронза, лиття.	емал.	XVII – XIX	40 х 20	9	9; 9	синя/ блакит.	Цілий
7.8	бронза, лиття.	емал.	XVII – XIX	24 х 16	8	8; 8	біла	Фрагм .
7.9	бронза, лиття.	емал.	XVII – XIX	46 х 27	8	9; 9	жовта	Цілий
7.10	бронза, лиття.		XVII – XIX				Філім., ДНІМ	Фрагм .
7.11	бронза, лиття.	емал.	к. XVII – XIX	55 х 32	8	8; 9	біла	Цілий
7.12	бронза, лиття.		XVIII	18 х 14	5	?; 5		Фрагм .
7.13	бронза, лиття.		XVIII – XIX	22 х 13	4–4,5	4–5; 4,5–6		Цілий, б/вуш.

Таблиця II ставрометрії та додаткової інформації.

№ № рис.	Матеріал, спосіб вигот.	Техніка	Датування	Розм., мм	Гор. напівб. мм	Верт. напівб. мм	Додатк. інформ.	Стан, прим.
11.1	бронза, лиття.		XVIII – XIX	29 х 17,5	5–6	5–6; 5–7		Цілий, б/вуш.
11.2	бронза, лиття.		XVIII	41 х 29	5–7	4,5–7; 5–8		Цілий
11.3	бронза, лиття.		XVIII	36 х 18	5–8	4–8; 4–10		Цілий
11.4	бронза, лиття.		XVIII	30 х 15	4–7	3,5–6; 4,5–9		Цілий
11.5	бронза, лиття.		XVIII	34 х 18	4–6	3–5; 3–8		Цілий
11.6	бронза, лиття.		XVIII	32 х 18	3–6	3–6; 4–8		Цілий
11.7	мідн. спл., лиття.		др. пол. XVIII – XIX	27 х 20	3–1	3–2–3; 3–1	намист.	Цілий
11.8	мідн. спл., лиття.		др. пол. XVIII – XIX	24 х 20	6–2–3	5–2–?; 6–2–3	намист.	Цілий, в/злам
11.9	мідн. спл., лиття.		др. пол. XVIII – XIX	26 х 20	7–2	7–2; 7–2	намист.	Цілий, б/вуш.
11. 10	мідн. спл., лиття.		др. пол. XVIII – XIX	26 х 20	5	4,5; 4,5	намист.	Цілий
11. 11	мідн. спл., лиття.		др. пол. XVIII – XIX	19 х 13	6	6; 6	намист.	Фрагм .
11. 12	мідн. спл., лиття.	кастув.	др. пол. XVIII – XIX	27 х 27	Ø10	Ø 10; Ø 10	б/скла	Фрагм .
11. 13	мідн. спл., лиття.	кастув.	др. пол. XVIII – XIX	31 х 27	Ø11	Ø11; Ø11	біле скло	Фрагм .
11. 14	мідн. спл., лиття.	кастув.	др. пол. XVIII – XIX	43 х 31	Ø10	Ø10; Ø10	синє скло	Цілий
11. 15	мідн. спл., лиття.		др. пол. XVIII – XIX	33 х 40	6–12	7–?; 6–12,5	декор зв. боку	Фрагм .
11. 16	мідн. спл., лиття.		др. пол. XVIII – XIX	35 х 39	6–12	7–?; 7–14		Фрагм .

Таблиця III ставрометрії та додаткової інформації.

№ № рис.	Матеріал, спосіб вигот.	Техніка	Датування	Розм., мм	Гор. напівб. мм	Верт. напівб. мм	Додатк. інформ.	Стан, прим.
12.1	мідн. спл., лиття.		кін. XVIII –XIX	21 х 10		7–11–2		Фрагм .
12.2	мідн. спл., лиття.		кін. XVIII –XIX	41 х 38	6–10	6–10; 6–?		Фрагм .
12.3	св.-олов., лиття.		XIX	27 х 16	8–?	8–?; 8–?		Фрагм .
12.4	ол.-цинк., лиття.		XIX	15 х 26	8–12	8–?; 8–?		Фрагм .
12.5	мідн. спл., вируб.	карбув.	кін. XVIII –поч. XIX	20,5 х 34	7–9	7–9; 7–?		Фрагм .
12.6	мідн. спл., вируб.	карбув.	др. пол. XVIII – поч. XIX	55 х 39	8–11	7–11; 7–12		Цілий, б/вуш.
12.7	мідн. спл., вируб.	карбув.	др. пол. XVIII – поч. XIX	43 х 35	5–9	5–9; 5–10	прив. зібр.	Цілий, б/вуш.
12.8	мідн. спл., вируб.	карбув.	кін. XVIII –сер. XIX	49 х 36	7–12	6–12; 7–13	втор. викор.	Цілий
12.9	мідн. спл., вируб.	карбув.	кін. XVIII –сер. XIX	46 х 36	6–11	5–10; 7–2		Цілий, б/вуш.
12. 10	мідн. спл., лиття осн.	карбув. ?	кін. XVIII –сер. XIX	40 х 33	7–11	7–11; 8–13		Цілий, б/вуш.

Таблиця IV ставрометрії та додаткової інформації.

№№ рис.	Матеріал, спосіб вигот.	Техніка	Датування	Розм., мм	Гор. напівб. мм	Верт. напівб. мм	Додатк. інформ.	Стан, прим.
13.1	мідн. спл., вируб.	карбув.	кін. XVIII – XIX	40 x 32	6–10	8–11; 9–14		Цілий, б/вуш.
13.2	мідн. спл., вируб.	карбув.	XIX	39 x 32	5–11	6–10; 5–11		Цілий, б/вуш.
13.3	мідн. спл., вируб.	карбув.	XIX	44 x 31	6–8	5–8; 5–10	втор. викор.?	Цілий, б/вуш.
13.4	мідн. спл., вируб.	карбув.	XIX	41 x 32	7–11	8–11; 8–13		Цілий, б/вуш.
13.5	мідн. спл., вируб.	карбув.	XIX	40 x 23	6–9	6–9; 6–13	6 пелюст.	Цілий, б/вуш.
13.6	мідн. спл., вируб.	карбув.	XIX	19 x 30	6–9	6–9; 5–?	5 пелюст.	Фрагм.
13.7	латунь, штамп.		др. пол. XIX – поч. XX	32,5 x 26	7,5–11	7–10; 7,5–11		Цілий, б/вуш.
13.8	латунь, штамп.		др. пол. XIX – поч. XX	36 x 20	6	6; 7		Цілий
13.9	латунь, штамп.		др. пол. XIX – поч. XX	36 x 20	6	6; 6		Цілий
13. 10	мідн. спл., лиття		XVIII – XIX	36 x 20			підвіска	Цілий
13. 11	мідн. спл., лиття.		XVIII – XIX	49 x 21			стулка складня	Цілий
13. 12	мідн. спл., лиття.		XIX	55 x 35			нагр.? іконка	Фрагм.